

УДК 316.356.2

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СІЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Балабух І.М.,
викладач,
Осецька Л.В.,
магістрантка

У статті «Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді» розглядається вплив соціально-культурних трансформацій на інститут сім'ї у сучасній Україні. Зокрема, аналізується проблема соціальної легітимізації цивільного шлюбу та зміни репродуктивної поведінки молоді.

In the article «Transformation of family and marriage orientations of modern Ukrainian youth» is examined influence of social and culture transformations on the institute of family in modern Ukraine. In particular, analyses problem of social legality of civil marriage and change of reproductive conduct young people.

В статье «Трансформация семейно-брачных ориентаций современной украинской молодежи» рассматривается влияние социально-культурных трансформаций на институт семьи в современной Украине. В частности, анализируется проблема социальной легитимизации гражданского брака и изменение репродуктивного поведения молодежи.

Ключові слова: трансформація, цінність, сім'я, шлюб, сімейно-шлюбні орієнтації, цивільний шлюб, загальний коефіцієнт розлучуваності.

Сучасне українське суспільство переживає ряд трансформаційних процесів, які відбуваються на соціальному, політичному, культурному та економічному рівнях. Звичайно ж, ці зміни також стосуються й одного з найважливіших соціальних інститутів – інституту сім'ї. Сім'я є надзвичайно важливим як для становлення окремого індивіда, так і життєдіяльності суспільства в цілому. Вона в умовах бурхливих суспільних перетворень виконує функції підтримуючого середовища, захисту. Проте від впливом об'єктивних суспільних перетворень та трансформаційних змін інститут сім'ї та шлюбу нерідко втрачає свою соціальну привабливість.

Своє розуміння сутності та функцій сім'ї та шлюбу висловлювали практично всі класики соціологічної думки. Так, дослідниками цієї проблематики у США є У.Гуд, І.Най, Дж.Хілл, у Німеччині – Р.Кенінг, в Англії – Р.Флетчер, у Франції – Л.Руссель, Ф.Мішель. У сучасній Росії проблеми родини та шлюбу досліджували А.І. Антонов, О.М. Здравомислова, В.В. Солодовніков, А.Г. Харчев. В Україні дану проблематику розроблювали Н.В. Лавриненко, С.М. Оксамитна, В.М. Піча, О.Д. Цимбалюк, Г.О. Ковтун.

Але, не зважаючи на активізацію досліджень щодо проблематики сучасної сім'ї та шлюбу, залишилося ще багато аспектів, які потребують детального вивчення. Зокрема, це неоднозначність впливу соціокультурних трансформацій на інститут сім'ї, зміна шлюбних орієнтацій та репродуктивної поведінки сучасної

української молоді, а також проблема соціальної легітимізації цивільного шлюбу.

Найбільш серйозних трансформацій сім'я та шлюб зазнали упродовж ХХ століття, особливо за роки радянської влади. «Починаючи з 20-х років, орієнтація на сім'ю вступає в суперечність із нормативними ідеалами, які перебували на верхівці піраміди соціальних цінностей. Виявившись неконкурентоспроможною, цінність сім'ї та шлюбу в реальному житті почала падати, хоча одночасно декларативно «розквітала» [3]. Скорочення вільного часу різко зменшило час сімейного спілкування як у подружжя, так і в батьків з дітьми. Повноцінне сімейне виховання було замінене державним конвеєром (ясла – дитячий садок – школа з групами продовженого дня). У цих умовах виросло кілька поколінь, відчужених від батьківського дому, від родинних стосунків». Крім того, були порушені також традиційні християнські засади та цінність шлюбу. Держава «відмінила» церковний шлюб і взяла на себе роль контролера приватного життя людини.

Маючи такий спектр змін, у сучасному суспільстві спостерігається тенденція нового сприйняття шлюбу та сім'ї і формування нових сімейно-шлюбних орієнтацій молоді. За оцінками українських соціологів, демографів, психологів сучасний стан функціонування сім'ї можна оцінити як критичний. Показниками такого стану виступають: катастрофічні погіршення матеріального стану сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, підвищення рівня

розлучуваності, дисфункційний розвиток сім'ї, який проявляється у зростанні соціальної напруги в сім'ї, незадоволеності стосунками в подружній парі, подавленні почуттів, співзалежності.

Дані ряду соціологічних досліджень, а також результати спостережень в психологічній консультації з питань шлюбу і сім'ї дозволили виділити і описати сучасні тенденції у функціонуванні української сім'ї:

- зміна дошлюбної поведінки молоді, яка характеризується активними сексуальними пробами на фоні недостатньої сексуальної обізнаності, а також завищеними вимогами до партнера і до шлюбу в цілому;

- зміна мотивів вступу у шлюб, серед яких превалюють раціональні та матеріальні розрахунки;

- зміна якісних показників сім'ї, які характеризуються закритістю та дисгармонійністю;

- незахищеність членів сім'ї перед зовнішніми факторами;

- дезінтегрованість установок на лідерство і керівництво: значна частина чоловіків вважають, що головою сім'ї має бути чоловік, натомість жінки орієнтовані на демократичну сім'ю. Причому на практиці багато молодих жінок у сімейному житті виявляють тенденцію до домінування і маніпуляції партнером, дітьми;

- збільшення скарг подружжя на сексуальні дисфункції, які детерміновані психологічними факторами;

- погіршення батьківсько-дитячих відносин [2].

Крім того, на даний момент в Україні, як і в ряді інших країн, простежується тенденція щодо зростання числа незареєстрованих шлюбів. За даними Всеукраїнського перепису населення у незареєстрованому шлюбі перебуває 25,3 % чоловіків та 19,2% жінок віком від 15 до 19 років [8]. В науковій літературі даний вид шлюбу має назву цивільного і окреслюється як «більш-менш тривалий союз між неодруженим чоловіком та незаміжною жінкою, що характеризується веденням спільного побуту, в якому передбачається вірність партнерів, спільна турбота про дітей, можливість матеріального забезпечення одного партнера іншим» [5]

Найбільшого визнання цивільний шлюб набув серед молоді, що сприймають його як такий, що задовольняє шлюбних партнерів своєю нібито полегшеною формою взаємозобов'язань. Але це не єдина причина обрання такого виду шлюбу. Його також обирають особистості, що характеризуються автономністю, відкритістю, відповідальністю та зрілістю. В цілому, цивільний шлюб сприймається як

експериментальний етап, що передуює одруженню. Адже багато молодих людей ставить в пріоритеті сформувані підґрунтя для створення сім'ї, що проявляється в отриманні освіти, реалізації себе як особистості, а також в створенні належної матеріальної забезпеченості.

Стан взаємин між партнерами яскраво характеризує мотиви того, чому чоловік або жінка вирішили не реєструвати свій шлюб. Причому ці мотиви різняться у молодих людей з різних типів сім'ї – повної чи неповної.

Для членів повних сімей, які проживають у незареєстрованому шлюбі, більш характерне те, що їх цілком влаштовує існуюче становище, представники цих сімей задоволені своїми взаєминами і не бачать доцільності в офіційній реєстрації шлюбу, яка, на їхню думку, аж ніяк не вплине на їхні стосунки. Отже, представники повних сімей не прагнуть реєструвати шлюб перш за все в ситуації, коли зовнішні примуси або сподівання стосовно реєстрації відсутні, а внутрішня ситуація, тобто взаємини з партнером, цілком задовольняє.

Інші мотиви небажання укладати шлюб пов'язані з усвідомленням відповідальності за майбутнє сім'ї. Чоловік і жінка не поспішають укладати шлюб, якщо мають місце перешкоди для успішного сімейного життя - незадовільне матеріальне становище, незавершене навчання, а також коли вони прагнуть поближче пізнати одне одного. Така позиція свідчить про відповідальне ставлення до шлюбу, до майбутнього сімейного життя.

У чоловіків і жінок із неповних сімей домінують інші фактори. Головною причиною того, що не відбулася реєстрація шлюбу, ця категорія респондентів називає небажання партнера (головним чином - чоловіка) або батьків. Тобто мало місце неблагополуччя стосунків з близькими людьми, що стають на перешкоді не тільки офіційній реєстрації, але й самого сімейного життя.

Взагалі лояльність до цивільного шлюбу в Україні - цілком європейський показник. З тією лише різницею, що подібне ставлення до цивільних шлюбів на Заході прийшла з прийняттям законів, які надають рівні права дітям, що народилися як у шлюбі, так і поза ним. У зв'язку з тим, що український закон реально не здатний захистити ні тих, ні інших дітей, цивільний шлюб в Україні є досить проблематичним видом альтернативного шлюбу.

За обставин невлаштованості молоді, зміни ціннісних орієнтацій у бік матеріального комфорту, успішної кар'єри, цікавого дозвілля, послаблення їх установок

на укладення шлюбу відбувається зменшення частки приросту молодих подружніх пар та зменшення кількості дітей (або навіть їх відсутність) у молодих сім'ях. За останні 12 років кількість сімей з трьома дітьми в Україні зменшилася на 42%, сімей з чотирма дітьми – на 37%, сімей з п'ятьма і більше дітьми – на 40 % [8]. Для поліпшення ж подібної ситуації необхідна соціальна та економічна підтримка багатодітних сімей, які в умовах демографічної кризи певною мірою гальмують процес депопуляції.

Однією з найскладніших і найактуальніших проблем трансформацій сімейно-шлюбних орієнтацій є нестабільність шлюбних відносин та високий рівень розлучуваності шлюбних пар, який сформувався ще у 70-ті роки минулого століття. Найвищого значення загальний коефіцієнт розлучуваності (кількість розлучень в розрахунку на 1000 осіб) досягнув у 1992-1993 рр. – 4,3%. Хоча з 1995 р. і спостерігається певна тенденція до зменшення кількості розлучень, вона не є стійкою. Після певного спаду в 2001-2004 рр., зараз коефіцієнт розлучуваності знову підвищився до 3,8%. Взагалі, за рівнем загального коефіцієнта розлучуваності Україна поряд із Росією лідирує в Європі [8]. Головними ж причинами стають проблеми, що виникають у морально-психологічних, емоційних відносинах членів подружжя, які посилюються через матеріальні труднощі.

Подібні тенденції, врешті-решт, призводять до того, що більшість подружніх пар є не схильними до співробітництва, пошуку шляхів стабілізації відносин, у них не сформовані соціально-психологічні уміння вирішувати міжособистісні проблеми. Внаслідок цього у молодих людей формується установка на розлучення як на засіб вирішення конфліктів і напруги, а деякі взагалі відмовляються від створення сім'ї, реалізуючи себе лише у професійній сфері.

Тим не менш, крім негативних тенденцій, спостерігається також стійка установка щодо того, що сім'я є однією з найважливіших цінностей у житті людини. Це підтверджують результати соціологічного дослідження дорослого населення України, проведеного в межах Європейського дослідження "EUROPEAN VALUES SURVEY", під час якого було опитано 1207 респондентів віком від 18 років і старших [7].

Відповідаючи на запитання анкети «Наскільки Ви погоджуєтеся чи не погоджуєтеся з наступним твердженням: «Шлюб чи тривалі постійні стосунки необхідні, щоб бути щасливим»», переважна більшість респондентів (73%) надали перевагу шлюбу.

Незважаючи на певне невдоволення сімейними турботами, які з'являються після

укладення шлюбу, лише 17% дорослого населення погодилося з тим, що «шлюб - це застарілий спосіб організації сім'ї», а 77% категорично не підтримують такої думки, ще 6% вагаються.

Про пріоритетне значення сфери сімейного життя свідчать оцінки респондентів тих можливих змін, які можуть відбутися в нашому способі життя найближчим часом. Так, респондентам був запропонований орієнтовний перелік змін, зокрема, в сфері матеріальних благ, важливості роботи, розвитку техніки, розвитку особистості, у ставленні до влади, спрощенні способу життя, посиленні місцевої влади, а також зміни стосовно значення сімейного життя. Перше місце зайняли відповіді респондентів з позитивною оцінкою стосовно того, що «було б добре, якби приділялось більше уваги розвитку особистості» (87,8%). На другому місці щодо пріоритетності у списку зазначених можливих змін у способі життя виявились зміни саме в сімейному житті. У своїх відповідях 86,4% респондентів зазначили, що було б «добре», якби «більшого значення надавалось сімейному життю».

Цінність родини у свідомості сучасної молоді продовжує залишатися пріоритетною впродовж останніх років. Зокрема, дані соціологічного дослідження, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді (загальна кількість опитаних становить 997 повних сімей (1994 респонденти) і 202 неповні сім'ї (202 респонденти)) [7], показують, що у шкалі загальнолюдських цінностей для переважної більшості молодих людей на першому місці стоїть «хороша сім'я» (88% респондентів). Серед інших найбільш важливих цінностей для молоді є: здоров'я (85%), діти (82%), матеріальне забезпечення (78%), кохання (72%). Названі цінності безпосередньо пов'язані з родиною, її життєдіяльністю, оскільки реалізувати їх можна передусім у сім'ї.

Також варто відзначити, що порівняно з установками молоді радянського часу щодо створення сім'ї і народження дітей орієнтації сучасної молоді наявна відсутність якої-небудь надзвичайної різниці в ціннісних установках і життєвих планах хлопців і дівчат. Саме ця обставина дозволяє виразити надію на те, що створення необхідних умов для саморозвитку сім'ї може сприяти збільшенню дітонароджуваності в молодих сім'ях [5].

Отже, тенденції сучасного розвитку сімейно-шлюбних відносин є досить суперечливими. З одного боку, наявні певні негативні явища функціонування інституту

сім'ї, серед яких збільшення рівня розлучуваності та орієнтація молоді на малодітну сім'ю. З іншого боку, молодь все ще визначає сім'ю як одну з найважливіших цінностей у житті людини та орієнтується на вступ до шлюбу та формування сім'ї. Проте значна частина молодих людей проявляють бажання спочатку пожити в цивільному шлюбі та сформувати власне матеріальне підґрунтя. При цьому, не зважаючи на критичне ставлення деяких дослідників сім'ї, сам по собі цивільний шлюб не є причиною зниження дітородної активності. Набагато вагомішим чинником є стабільність і міцність шлюбного союзу. Отже, в цілому, незважаючи на кризовий стан інституту сім'ї, традиції сімейного способу життя в Україні в основному збережено.

Для зменшення ж впливу негативних трансформаційних процесів, притаманних для інституту сім'ї в Україні, потрібно, щоб одним із найважливіших завдань соціально-демографічної політики стало зниження рівня розлучуваності, а також зміцнення шлюбу та підвищення його стабільності. У сучасних умовах необхідне зменшення акценту з кількісних на якісні показники сім'ї, а також здійснення такої стратегії соціально-економічного розвитку, яка передбачала б посилення демографічної спрямованості всіх сфер суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакірева О.М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві - www.politik.org.ua.
2. Башир Б.Х. Модернизация системы функций семьи как субъекта переходного общества: методология анализа и оценка // Федеративно научно-практический журнал СОТИС: социальные технологии, и исследования.-2008,-№3.
3. Буленко Т.В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної студентської сім'ї // Науковий вісник ВДУ – Луцьк: Вежа, 1998. - № 9.
4. Захарченко В.Г. Соціально-психологічні особливості готовності молоді до подружнього життя // Український соціум. - 2004. - № 1 (3).
5. Кляпець О.І. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу. / Автореферат. – К., 2004
6. Ноур А.М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні // Український соціум. - 2003. - № 1 (2).
7. Портал Львівського обласного молодіжного центру, дані соціологічного дослідження липень 2008-го року Жидачівського району -www.people.gov.ua.
8. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтація. – К.: АДЕФ-Україна, 2008